

Паска Б.В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ДІЯЛЬНІСТЬ КДБ ЩОДО НЕДОПУЩЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ДИСИДЕНТАМИ ТА ДІАСПОРНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В СЕРЕДИНІ 1970-Х РР.

Метою статті є комплексний аналіз діяльності Комітету державної безпеки (КДБ) щодо переривання контактів між українським дисидентським середовищем та емігрантськими організаціями в середині 1970-х рр. Основою джерельної бази статті є раніше засекречені матеріали Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ). Методологічною основою статті виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Автор приходить до висновку, що контакти і взаємозв'язки між українськими дисидентським середовищем та еміграційними організаціями в баченні КДБ були одним із ключових факторів продовження функціонування на території Української РСР руху спротиву радянському режиму. У середині 1970-х рр., у рамках цілеспрямованої кампанії КДБ щодо посилення тиску на український дисидентський рух, значні зусилля спецслужби було спрямовано саме на недопущення контактів його учасників із представниками діаспори. Діяльність працівників КДБ у цьому руслі координувалася і спрямовувалася безпосереднім керівництвом спецслужби в особі голови КДБ СРСР Юрія Андропова та голови КДБ при Раді Міністрів Української РСР Віталія Федорчука. Усі заходи працівників КДБ можна поділити на відкриті та секретні. Найбільш важливу роль під час перехоплення каналів зв'язку між дисидентами та діаспорою виконували таємні агенти КДБ. Вони часто під виглядом дисидентів заводили знайомства з туристами із числа української еміграції. У такий спосіб зав'язувалися передумови для розгортання оперативних ігор КДБ із діаспорними організаціями, які могли тривати роками або й десятиліттями. Допоміжними методами були прослуховування помешкань українських дисидентів, а також проведення в них таємних обшуків. Інформаційним прикриттям зусиль КДБ були спеціально організовані кампанії щодо дискредитації в діаспорному середовищі як окремих дисидентів, так і всього українського руху спротиву.

Ключові слова: український дисидентський рух, українська діаспора, Комітет державної безпеки (КДБ), радянський режим, таємні агенти, генеральний погром 1972–1973 рр.

Постановка проблеми. Українські політичні еміграційні організації в другій половині ХХ ст. намагалися всіляко протидіяти радянському окупаційному режиму на території Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР). Із 1960-х рр. вони приділяли особливу увагу налагодженню взаємозв'язків із діячами українського дисидентського руху. Представники діаспори надавали матеріальну допомогу опозиційній творчій інтелігенції в УРСР, переправляли на Захід, друкували й популяризували твори самвидаву. Найбільш активними еміграційними організаціями у справі встановлення контактів із дисидентами були Закордонні частини Організації українських націоналістів (ЗЧ ОУН), Організація українських націоналістів (солідаристів) ОУН-с та Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради (ЗП УГВР). У свою чергу одним із ключових напрямків діяльності Комітету

державної безпеки (КДБ) при Раді Міністрів (РМ) УРСР було недопущення будь-яких контактів між дисидентським середовищем та діаспорянами.

Аналіз основних досліджень. Становище українського дисидентського руху в 1970-х рр. ставало предметом наукового дослідження у працях сучасних дослідників Георгія Касьянова [9], Анатолія Русначенка [15], Олега Бажана та Юрія Данилюка [2], Бориса Захарова [8] та ін. Особливості використання працівниками КДБ проти українських дисидентів в цей період агентурної мережі, оперативно-технічних заходів, компрометації висвітлено у статтях Богдана Паски [11; 12; 14; 17]. Історик Руслан Сіромський прослідкував дії КДБ проти канадських туристів на території УРСР [16]. Вчені Ярослав Антонюк і Володимир Трофимович проаналізували основні етапи протиборства спецслужб закордонних центрів ОУН із КДБ протягом 1960-х – початку 1990-х рр. [1].

Проте зусилля КДБ щодо недопущення контактів між діаспорними організаціями та українським дисидентським рухом в середині 1970-х рр. ще не ставало предметом комплексного вивчення в сучасній українській історіографії. Основою джерельної бази статті є раніше засекречені матеріали Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) [4; 5; 6; 7], частина з яких побачила світ у збірнику документів «Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.)» [3].

Мета статті – комплексний аналіз діяльності КДБ при РМ УРСР щодо переривання контактів між українським дисидентським середовищем та емігрантськими організаціями в середині 1970-х рр.

Виклад основного матеріалу. У 1972–1973 рр. радянський режим здійснив масштабну хвилю арештів представників української опозиційної інтелігенції, які були учасниками національного руху. Було частково реалізовано справу групової оперативної розробки КДБ «Блок», у результаті чого за ґратами опинилися декілька десятків найбільш активних українських дисидентів. Приводом до т. зв. «генерального погрому» став арешт на початку січня 1972 р. кур'єра ЗЧ ОУН Ярослава Добоша, який мав зустрічі з інакодумцями Зіновією Франко, Іваном Світличним, Леонідом Селезненком та Стефанією Гулик [1, с. 119–120; 13, с. 16]. Хвиля репресій стала досить болочим ударом по українському національному руху, призвела до значного зменшення активності тих його учасників, яким вдалося залишитися на волі. Лідерами руху в нових умовах стали Юрій Бадзьо, Борис Антоненко-Давидович, Михайлина Коцюбинська, Леоніда Світлична, Євген та Віра Чередниченки, Михайло Горинь, Алена Пашко, Любомира Попадюк, Степан Хмара та ін. [4, арк. 167]. Проте було практично розгромлено мережу поширення самвидавної літератури; окремих дисидентів вдалося залякати та примусити до співпраці з режимом. Взаємозв'язки дисидентського середовища з представниками діаспори, спроби передачі за кордон самвидаву теж майже повністю припинилися.

У наступні роки українські емігрантські політичні організації, прагнучи продовжувати підтримку антирадянського руху в УРСР, намагалися відновити контакти з дисидентами. Діаспорні структури здійснювали кампанії на захист українських політв'язнів, намагалися привернути увагу світової громадськості до проблеми репресій проти опозиційної інтелігенції в УРСР. Один із лідерів ОУН-с Ярослав Гайвас вважав, що дія-

спора як невід'ємна складова українського народу має надавати національному руху посилену допомогу в боротьбі проти Москви. Прямим завданням еміграційних політичних організацій на початку 1974 р. він вважав перехід «на платформу активного втручання в справи України» [3, с. 295–296].

Взаємозв'язки між українськими дисидентами та представниками діаспори у середині 1970-х рр. відбувалися в першу чергу через кур'єрів з-за кордону, які прибували в УРСР туристичним шляхом. Іншими важливими каналами комунікації, через які відбувалася передача інформації від еміграційних організацій на територію України, були радіотрансляції та пошта. Зокрема, за інформацією КДБ, тільки протягом квітня–жовтня 1975 р. радіостанція «Свобода» здійснила трансляцію на територію УРСР більше 50 передач, які були призначені для активізації опозиційного руху [6, арк. 53].

Після генерального погрому українського дисидентства 1972–1973 рр. обсяги виготовлення самвидавної літератури в УРСР було значно скорочено, а мережу її поширення фактично зруйновано. У нових умовах головним каналом комунікації між дисидентським середовищем та українським суспільством стала передача самвидавних творів за кордон, їх подальша публікація та трансляція на територію України по радіо. Вкрай важливою ланкою в цьому процесі були саме представники діаспори [5, арк. 64–65].

У баченні керівництва КДБ при РМ УРСР у середині 1970-х рр. ключовою причиною подальшого функціонування українського національного руху на території УРСР після «генерального погрому» виступала саме наявність взаємозв'язків між опозиційною інтелігенцією та діаспорними організаціями. У доповідних записках на адресу партійного керівництва вищі чини КДБ доповідали про «зростаючу активність закордонних оунівських центрів, їх намагання оживити на Україні ворожу діяльність однопумців». Спроби відновлення об'єктами справи «Блок» активної дисидентської діяльності подавалися як безпосередній наслідок впливу зі сторони діаспорних організацій. Тому одним із основних завдань радянських спецслужб у контексті протистояння з т. зв. «українськими буржуазними націоналістами» була повна ізоляція українських дисидентів на території УРСР від контактів з діаспорою [5, арк. 63–64; 6, арк. 52–53; 7, арк. 105–107].

Протидія взаємозв'язкам між дисидентським середовищем та емігрантськими організаціями значно активізувалася з початку 1970-х рр., коли

республіканський КДБ очолив Віталій Федорчук, колишній голова 3-го Головного управління (контррозвідки) КДБ Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) [16, с. 123]. У подальшому керівництво радянських спецслужб продовжувало звертати особливу увагу питанню закордонного впливу на українське суспільство. Зокрема, під час Всесоюзної наради керівного складу органів і військ КДБ у травні 1975 р. голова КДБ СРСР Юрій Андропов наголосив на необхідності якомога більше уваги приділяти заходам щодо перехоплення каналів зв'язку між закордонними організаціями антирадянського спрямування і дисидентською інтелігенцією [10, с. 134]. Через місяць після доповіді Ю. Андропова, 18 червня 1975 р. Колегія КДБ при РМ УРСР затвердила спеціальний дворічний перспективний план роботи 1-го і 5-го Управлінь, а також УКДБ областей республіки щодо «агентурного проникнення, розкладання, і компрометації зарубіжних ОУН і перехоплення їхніх каналів зв'язку з націоналістичними елементами в республіці». Ці заходи координувалися також із Міністерствами внутрішніх справ (МВС) сателітів Радянського Союзу Польської Народної Республіки (ПНР) та Чехословацької Соціалістичної Республіки (ЧССР), із представниками яких українські кадебісти протягом 1975–1976 рр. провели чотири робочі зустрічі [3, с. 314].

Усі методи, які використовувалися КДБ для перехоплення каналів взаємозв'язку між українськими дисидентами та діаспорними організаціями, можна поділити на дві групи: відкриті і секретні. У рамках відкритих заходів спецслужбою використовувалися можливості МВС УРСР, відділів віз і реєстрацій обласних і республіканських органів внутрішніх справ для обмеження поїздок за кордон осіб із дисидентського середовища. Проводилися регулярні опитування радянських громадян, які повернулися з поїздок у країни Заходу, на предмет можливого виходу та впливу на них представників української еміграції. З іншого боку, за вказівкою КДБ часто обмежувалися терміни перебування на території СРСР для учасників «закордонних націоналістичних організацій», в окремих випадках їх піддавали достроковій депортації з країни [10, с. 136, 164–165]. Зокрема, протягом 1975–1976 рр. працівники КДБ при РМ УРСР спільно із підрозділами контррозвідки шляхом видворення, закриття в'їзду, попередження за порушення правил перебування в Радянському Союзі припинили активність 65 членів ОУН, які приїздили в Україну [1, с. 120].

До секретних методів КДБ відносилися викрадення агентурної мережі, оперативно-технічних заходи (ОТЗ), проведення оперативних ігор, а також компрометація дисидентів за кордоном. Ключовим інструментом спецслужби для виявлення і перехоплення туристичних каналів зв'язку між діаспорними організаціями та дисидентським середовищем була агентура КДБ. Найбільш дієвими були агенти, завербовані безпосередньо серед інакодумців, їх близьких знайомих, а також ті, які зуміли завоювати повну довіру об'єктів розробки. За їх допомогою каральні органи виявляли із загального числа іноземців, які прибували до УРСР, власне кур'єрів (в термінології КДБ – «емісарів») діаспорних організацій, які намагалися зав'язати контакти з учасниками українського національного руху. Під час комунікації емігрантських кур'єрів із таємними агентами до рук КДБ потрапляла інформація про цілі і завдання діаспорних організацій [10, с. 124–135].

Зокрема, у травні 1973 р. в поле зору КДБ потрапив турист із Канади Джон Грегорович, який відвідав м. Київ та Чернівці. Йому було підставлено агента «Бойка», у якого він намагався отримати інформацію про арешти українських дисидентів. Під час розмов із «Бойком» Дж. Грегорович висловлював бажання нав'язати контакти із близьким до середовища інакодумців скульптором Іваном Гончаром, передати матеріальну допомогу сім'ї ув'язненої Надії Світличної, а також «допускав антирадянські висловлювання». Тим не менше, видворення туриста із території УРСР кадебісти визнали недоцільним, зважаючи на заплановані переговори між вищим керівництвом СРСР та Сполучених Штатів Америки (США), а також на можливість підстави агента «Бойка» іншим туристам із західних держав [16, с. 125–126].

У березні 1974 р. канадський турист З. Барчинський, намагаючись встановити зв'язки із дисидентським середовищем, зустрівся із агенткою КДБ «Мирославою» (завербована із числа контактів об'єктів справи «Блок»). Вважаючи «Мирославу» учасницею українського національного руху, турист з'ясував її можливості отримувати літературу з-за кордону й поширювати її серед однодумців, збирати і передавати через іноземців інформацію політичного характеру тощо [4, арк. 186]. Представнику ЗП УГВР Я. Семотюку, який перебував на території УРСР, було підставлено агентів КДБ «Дніпровського», «Антуана» і «Першого». Турист зі США Андрій Чернодольський, який знаходився в Україні у квітні–травні

1974 р., під час візиту до Одеси вийшов на агента «Остапа», від якого намагався отримати інформацію про становище політв'язнів і матеріали дисидентського самвидаву. У Львові А. Чорнодольський зустрівся з агенткою «Вікторією», якій передав виданий за кордоном № 6 журналу «Український вісник», давав поради щодо тактики і стратегії відновлення боротьби проти радянського режиму [4, арк. 187–189]. В усіх випадках працівниками спецслужб було задокументовано «ворожі дії» туристів, проте їх затримання чи депортація були визнані недоцільними. Керівництво КДБ намагалося здійснювати подальший розвиток цих агентурних підстав задля взяття під оперативний контроль імовірних каналів зв'язку між емігрантськими організаціями та дисидентами. Створювалися передумови для виводу на агентуру КДБ інших кур'єрів емігрантських організацій.

Зустріч кур'єрки ОУН-с А. Горохович із дружиною політв'язня Івана Світличного Леонідою у липні 1975 р. працівникам КДБ вдалося проконтролювати завдяки тому, що вона відбулася на квартирі агента «Бойка». У подальшому А. Горохович було підставлено агентку «Віслу», яка раніше вже контактувала з іншими емігрантськими кур'єрами. За наполяганнями А. Горохович «Вісла» погодилася бути посередницею у справі матеріальної підтримки сімей політв'язнів через надсилання з країн Заходу речових посилок [6, арк. 74–75]. Турист із Австралії на прізвище Кардаш схожим чином зустрівся із агенткою КДБ «Оксаною», яку намагався інструктувати про дотримання правил конспірації під час проведення дисидентської діяльності [6, арк. 76]. У травні–червні 1976 р. львівська дисидентка А. Пашко мала декілька зустрічей із туристкою з Канади Казиминою; кадебістам вдалося проконтролювати зміст їхніх розмов через агентів «Урана» і «Дніпрова» [7, арк. 108].

Агенти КДБ відігравали дуже важливу роль під час проведення органами держбезпеки оперативних ігор із українськими емігрантськими організаціями [1, с. 121; 3, с. 337]. У ході реалізації оперативних ігор симулювалася наявність на території УРСР законспірованих дисидентських організацій або груп українських націоналістів, роль учасників яких виконували перевірені агенти КДБ. Ці «групи» під контролем спецслужби намагалися вийти на зв'язок із діаспорними організаціями. Зрештою, створювалися повністю підконтрольні КДБ канали комунікації із т. зв. «ворожими» структурами української еміграції. У такий спосіб кадебісти вирішували одразу декілька завдань.

З одного боку, вони відволікали увагу діаспорних організацій від реальних учасників національного руху та розпорошували їх зусилля щодо встановлення контактів із дисидентами. З іншого, завдяки існуванню контрольованих каналів зв'язку працівники КДБ мали можливість передавати «оперативно вигідну» інформацію або дезінформацію про дисидентське середовище, а з часом навіть виводити своїх людей за кордон для агентурного проникнення в самі емігрантські організації. Оперативні ігри могли тривати роками і навіть десятиліттями.

У середині 1970-х рр. зусилля КДБ спрямовувалися на розвиток оперативних ігор за справами «Перевал», «Каскад», «Бумеранг», «Центр» (усі чотири велися із ЗЧ ОУН), «Міраж» (із ОУН-с), «Вир» (зі Світовим конгресом вільних українців (СКВУ)) та ін. У червні 1975 р. керівництво республіканського КДБ звітувало про зміцнення довіри керівництва ЗЧ ОУН в рамках оперативних ігор до неіснуючих націоналістичних груп, якими керували агенти «Торнадо», «Латунний» і «Кубанський» [3, с. 317–320]. У 1975 р. у процесі зав'язування чергової оперативної гри КДБ із ЗЧ ОУН використовувалися агенти «Андрій», «Зв'язковий», «Львівський», «Марічка» і «Мирослава», які одночасно брали участь у розробці об'єктів справи «Блок». Відповідно до легенди вони позиціонувалися як особи, близькі до львівського дисидентського осередку [5, арк. 82]. Із метою відволікання уваги представників діаспорних організацій, виявлення їх намірів, встановлення контролю над каналами зв'язку в середині 1970-х рр. кадебісти наказали агентам «Бурі», «Донському», «Марті», «Андрію» та ін. вдавати із себе учасників нібито існуючих в різних частинах УРСР підпільних груп українських націоналістів [6, арк. 77].

Допоміжними методами, які використовувалися КДБ для ускладнення взаємозв'язків між українськими дисидентами та діаспорою, були т. зв. оперативно-технічні заходи (ОТЗ) – використання апаратури для прослуховування (захід «Т») і таємні обшуки (захід «Д»). Помешкання більшості лідерів руху спротиву в Києві, Львові та інших містах підлягали прослуховуванню з боку КДБ. Розмови, які проводилися між дисидентами та представниками діаспори в таких приміщеннях, ставали надбанням спецслужби. У квітні 1974 р. дисидентка З. Франко, яка ще в 1972 р. змушена була піти на співпрацю з КДБ, зустрічалася на своїй квартирі із канадським туристом А. Семотюком. Під час бесіди вона намагалася

реабілітувати себе перед іноземцем, про що працівники КДБ дізналися завдяки підслуховувальній апаратурі; в результаті в наступні місяці З. Франко було заборонено зустрічатися із представниками діаспори [4, арк. 186–187]. У вересні 1975 р. через захід «Т» було встановлено, що під час чергової зустрічі З. Франко з іноземцем Кардашем (туристом із Австралії) вона вже вела себе більш «слухняно» та говорила з позицій офіційної радянської пропаганди [6, арк. 76]. Влітку 1976 р. канадська туристка Скрипник (Ярмолюк) зустрічалася у Львові із місцевими дисидентами М. Горинем, А. Пашко та М. Косівим, намагалася дізнатися про обставини арештів поетів Ігоря та Ірини Калинців, Василя Стуса; працівники КДБ отримали інформацію про зміст розмов завдяки використанню прослуховувальної апаратури [7, арк. 109].

Використання кадебістами заходу «Д» (проведення таємного обшуку) стало ключовим під час спецоперації щодо недопущення передачі за кордон № 9 самвидавного часопису «Український вісник». Підготовлений дисидентом С. Хмарою в кооперації із журналістами Олесем Шевченком та Віталієм Шевченком новий номер журналу за кордон мав передати Роман Наконечний – продавець львівського магазину «Мистецтво». Завдяки мережі агентів працівники КДБ дізналися про це і у вересні 1975 р. здійснили на квартирі Р. Наконечного негласний обшук. Серед самвидавних матеріалів було виявлено загорнену в газету непроявлену фотоплівку. Під час перегляду плівки в лабораторії Львівського управління КДБ виявилось, що на ній знято друкований текст № 9 «Українського вісника», який був датований груднем 1974 р. Зрештою, кадебісти таємно замінили фотоплівку на квартирі Р. Наконечного іншою, ідентичною на вигляд, яка була спеціально виготовлена в лабораторії КДБ. На оновленій фотоплівці більшість кадрів було неможливо прочитати, було імітовано ознаки несправності фотоапарата. Зрештою, в результаті підступних дій КДБ цей номер часопису так і не побачив світ [6, арк. 66; 17, с. 206].

З іншого боку, КДБ докладав значних зусиль для того, щоб дискредитувати український дисидентський рух в очах діаспори. З цією метою використовувалися окремі лідери руху спротиву, які змушені були піти на співпрацю із режимом. Їхні праці із «викриттям» власних поглядів, випадками проти «українського буржуазного націоналізму» часто публікувалися у газеті «Вісті з України» (рупор радянської пропаганди в середовищі діаспори), передавалися по радіо.

Зокрема, у квітні 1974 р. у газеті «Вісті з України» було опубліковано статтю-рецензію Зіновії Франко під назвою «Плям не змити» на книгу «Свастика на сутанах», присвячену викриттю «зрадницької ролі керівників уніатської церкви в Україні в період Другої світової війни» [4, арк. 80]. Через місяць у цьому ж періодичному виданні побачила світ рецензія дисидента Івана Дзюби на фільм «Вбивця відомий» про «злочинства оунівських ватажків» [4, арк. 78]. У травні 1975 р. по радіо за кордон було передано статтю того ж таки І. Дзюби «Шлях вибрано назавжди», написану в дусі офіційної радянської пропаганди; одночасно її опублікували в пресі [6, арк. 67]. Такі публікації підривали довіру з боку діаспори не тільки до окремих постатей, а й до всього українського дисидентства.

Часто з ініціативи КДБ на Захід передавалася компрометуюча інформація і про дисидентів, які, незважаючи ні на що, таки продовжували боротьбу з режимом. На початку 1975 р. по контрольованому спецслужбою каналу через польського агента «Гервазія» у ЗЧ ОУН передали наклепницькі відомості про політичних в'язнів В'ячеслава Чорновола, Івана Геля, Михайла Осадчого [5, арк. 79]. У першій половині 1976 р. «оперативно вигідну» та узгоджену із 5-м Управлінням КДБ при РМ СРСР інформацію про З. Франко, І. Дзюбу, а також політв'язнів Івана Світличного та Данила Шумука було передано під час проведення оперативних ігор із українськими діаспорними організаціями [7, арк. 107]. Максимального розголосу, в т. ч. і міжнародного, працівники КДБ надали ними ж інспірованому конфлікту між політв'язнями в мордовських колоніях за участі Валентина Мороза, Івана Геля, Данила Шумука, Михайла Осадчого, Василя Романюка та ін. Навесні 1977 р. у газеті «Вісті з України» в результаті багатоходової комбінації КДБ з'явилася стаття «Третій від заднього краю», спрямована проти В. Мороза, який був найбільш відомим та популярним українським дисидентом на Заході. У квітні 1977 р. В. Федорчук звітував перед партійним керівництвом про те, що авторитет В. Мороза «в націоналістичному середовищі» за кордоном значно підірвано [11, с. 105–106].

Через контрольовані КДБ канали в українські діаспорні організації передавалася інформація про те, що в сучасних умовах на території України небезпечно проводити діяльність щодо підтримки національного руху через загрозу репресій [3, с. 317–318].

Таким чином, контакти і взаємозв'язки між українськими дисидентським середовищем та

еміграційними організаціями в баченні КДБ були одним із ключових факторів продовження функціонування на території УРСР руху спротиву радянському режиму. У середині 1970-х рр., у рамках загальної кампанії КДБ щодо посилення тиску на український дисидентський рух, значні зусилля спецслужби було спрямовано саме на недопущення контактів його учасників із представниками діаспори. Діяльність працівників КДБ у цьому руслі координувалася і спрямовувалася безпосереднім керівництвом спецслужби в особі голови КДБ СРСР Ю. Андропова та голови КДБ при РМ УРСР В. Федорчука. Усі заходи кадебістів можна поділити на відкриті та секретні. Най-

більш важливу роль під час перехоплення каналів зв'язку між дисидентами та діаспорою виконували таємні агенти КДБ, які часто підставлялися туристам з числа еміграції в УРСР. У такий спосіб зав'язувалися передумови для розгортання оперативних ігор КДБ із діаспорними організаціями, які могли тривати роками або й десятиліттями. Допоміжну роль виконували прослуховування помешкань українських дисидентів, а також проведення в них таємних обшуків. Інформаційним прикриттям зусиль КДБ були спеціально організовані кампанії щодо дискредитації в діаспорному середовищі як окремих дисидентів, так і всього руху спротиву.

Список літератури:

1. Антонюк Я., Трофимович В. Протиборство спецслужб закордонних центрів ОУН із КДБ (1960-ті – початок 1990-х рр.). *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 114–125.
2. Бажан О., Данилюк Ю. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) / НАН України. Інститут історії України. К. : Рідний край, 2000. 616 с.
3. Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.) : Документи і матеріали / Упор. В. М. Даниленко. К. : Смолоскип, 2017. 656 с.
4. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 1035. 400 арк.
5. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1043. 377 арк.
6. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1047. 311 арк.
7. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1054. 326 арк.
8. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). Харків : Фоліо, 2003. 144 с.
9. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. К. : Кліо, 2019. 248 с.
10. Оловянников Я., Шевчук В., Нерушенко В., Голушко Н. Чернов В. Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подрывной деятельностью враждебных националистических элементов : учебное пособие. Москва, 1978. 200 с.
11. Паска Б. Кампанія дискредитації дисидента Валентина Мороза з боку радянського режиму. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці : Чернівецький університет, 2018. № 2. С. 103–110.
12. Паска Б. Оперативно-технічні засоби КДБ у боротьбі проти українського національного руху в 1970-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук : Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 55. Т. 2. С. 10–16. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-2>.
13. Паска Б. Січневий погром українського дисидентського руху 1972 р.: до питання про хронологію і масштаби. *Актуальні питання гуманітарних наук : Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 52. Т. 3. С. 14–20. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-2>.
14. Паска Б. Таємні агенти КДБ у боротьбі проти українського національного руху в 1970-х рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Історичні науки*. 2022. Т. 33 (72). № 4. С. 101–106. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.17>.
15. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
16. Сіромський Р. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945–1991 рр.). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. 460 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_siromskiy.pdf.
17. Paska B. The KGB measures against the editorial board of the restored self-published magazine “Ukrain-skyi Visnyk” under the Ukrainian SSR Council of Ministers (the mid – second half of the 1970s). *East European Historical Bulletin – Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*. 2022. Issue 25. P. 200–212. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.25.269579>.

Paska B.V. THE ACTIVITIES OF THE KGB IN PREVENTING RELATIONS BETWEEN UKRAINIAN DISSIDENTS AND DIASPORA ORGANIZATIONS IN THE MID-1970S.

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the activities of the State Security Committee (KGB) regarding the interruption of contacts between the Ukrainian dissident circle and emigrant organizations in the mid-1970s. The source base of the article is based on previously classified materials of the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (SSA SSU). The methodological basis of the article is the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a set of general scientific and special historical methods. The author concludes that the contacts and relationships between the Ukrainian dissident circle and emigration organizations, in the view of the KGB, were one of the key factors in the continuation of the movement of resistance to the Soviet regime on the territory of the Ukrainian SSR. In the mid-1970s, as part of the KGB's purposeful campaign to increase pressure on the Ukrainian dissident movement, significant efforts of the special service were aimed precisely at preventing its members from having contact with representatives of the diaspora. The activities of the KGB employees in this direction were coordinated by the direct leadership of the special service, represented by the head of the KGB of the USSR Yuriy Andropov and the head of the KGB under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR Vitaliy Fedorchuk. All activities of KGB employees can be divided into open and secret. Secret agents of the KGB played the most important role in intercepting communication channels between dissidents and the diaspora. They often made acquaintances with tourists from the Ukrainian emigration under the guise of dissidents. In this way, the prerequisites were laid for the deployment of operational games of the KGB with emigrant organizations, which could last for years or even decades. Auxiliary methods were wiretapping the homes of Ukrainian dissidents, as well as conducting secret searches in them. The informational cover for the KGB's efforts was specially organized campaigns aimed at discrediting both individual dissidents and the entire Ukrainian resistance movement in the diaspora environment.

Key words: *Ukrainian dissident movement, Ukrainian diaspora, State Security Committee (KGB), Soviet regime, secret agents, the general pogrom of 1972–1973.*